

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА УСТАВНОГ ПОРЕТКА
СФРЈСлавен Кнежевић¹

Апстракт: Овај рад анализира кривичноправну заштиту уставног поретка Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Уставни поредак СФРЈ био је темељ државне структуре и политичког система, а његово очување представљало је кључни задатак правног система. Рад обухвата преглед релевантних законских одредби, укључујући КЗ СФРЈ, који је предвиђао низ кривичних дјела против уставног поретка, као што су побуна, диверзија, шпијунажа и друга дјеловања усмјерена на рушење или угрожавање уставних вриједности. Анализирају се историјски контекст и разлози за доношење овог закона, те његова примјена у пракси, укључујући значајне судске случајеве. Поред тога, разматрају се и казне које су биле предвиђене за напад на уставни поредак. Кроз анализу конкретних судских случајева, илуструју се примјери примјене кривично-правних норми у заштити уставног поретка. Такође, рад испитује како је заштита уставног поретка била повезана са очувањем друштвених вриједности као што су социјална правда, радничко самоуправљање и јединство народа. Истраживање закључује да је кривичноправна заштита уставног поретка била кључна за стабилност и опстанак социјалистичког система у Југославији. Рад се такође осврће на ефикасност и правне дилеме везане за кривичноправну заштиту у тадашњем социјалистичком систему, те како су ова питања рјешавана у контексту политичких промјена и догађаја који су довели до распада заједничке државе - СФРЈ.

Кључне ријечи: СФР Југославија, уставни поредак, социјалистички систем, удруживање ради непријатељске дјелатности, шпијунажа, вербални деликт, конфискација имовине.

¹ Студент мастер студија Правног факултета и Економског факултета Универзитета у Бањој Луци, кореспонденција: slaven.knezevic998@gmail.com

1. ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ РАЗВОЈА УСТАВНОГ ПОРЕТКА СФРЈ

Развој уставног поретка СФРЈ био је дубоко усађен у политичке и друштвене промјене које су обиљежиле XX вијек. Након Другог свјетског рата, Југославија је ослобођена од фашистичке окупације и под вођством Јосипа Броза Тита, успостављена је као федеративна социјалистичка држава по „узорима на државноправно уређење СССР-а”.² Први Устав ФНРЈ донијет је 1946. године, постављајући темеље новог политичког система заснованог на социјалистичким принципима. Устав је укинуо монархију и прогласио Југославију републиком. Током наредних деценија, уставни поредак СФРЈ је еволуирао кроз неколико значајних промјена. Устав из 1953. године увео је концепт *друштвене својине* и дао већа овлашћења федералним органима. Међутим, најзначајнија промјена догодила се 1963. године, када је усвојен нови устав који је прогласио Југославију *социјалистичком федеративном републиком* и званично увео концепт *радничког самоуправљања* као основу новог политичког и економског система. Устав из 1974. године представљао је врхунац уставног развоја СФРЈ и значајно је ојачао права и аутономију република и покрајина; овај устав је дао право републикама на самоопредјелење и отцјеplење, што ће касније имати дубоке посљедице на распад Југославије. Поред тога, Устав из 1974. године јачао је улогу радничког самоуправљања и децентрализацију власти, стварајући сложен систем федералних и републичких институција. Кривичноправна заштита уставног поретка СФРЈ била је кључна за очување овог комплексног политичког система. Кривични закон је садржавао одредбе које су се односиле на дјела против државе и социјалистичког система. Социјалистичка Југославија је свој уставни поредак заснивала на принципима народног јединства, социјалне правде и колективне својине; ови принципи су били уграђени у правни систем и кривично законодавство како би се осигурала стабилност и континуитет социјалистичког поретка.

У кривичне санкције спадале су: „казна, условна осуда и судска опомена, мјере безбједности и васпитне мјере.”³ Поменуте санкције су имале за циљ не само кажњавање починилаца, већ и њихову ресоцијализацију и реинтеграцију у друштво. Строге казне за тешка кривична дјела служиле су као средство одвраћања од будућих преступа, док су блаже мјере за

² Будислав Вукас, Сандра Фабијанић Гарго, „Правноповијесне и међународноправне одреднице (дез)интеграцијских процеса држава сљедница СФРЈ“, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, 577-612, (2011): 579.

³ Чл. 5. КЗ СФРЈ *Сл. лист СФРЈ* 44/76-1392, 36/77-1478, 56/77-1982, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89 1441, 3/90-63.

мање озбиљна дјела омогућавале починиоцима да се рехабилитују и допринесу заједници. Кроз анализу конкретних судских случајева, може се видјети како је кривични закон примјењиван у пракси и како је допринесио заштити уставног поретка. Ови случајеви илуструју изазове са којима су се правосудни органи суочавали у одржавању социјалистичког система и како су правни оквири били адаптирани да одговоре на специфичне пријетње и ситуације.

Нема сумње да је „Кривични закон СФРЈ из 1976. године представљао је значајан искорак у хармонизацији југословенског кривичног права са савременим тенденцијама у свијету.”⁴ Кривични закон СФРЈ био је више од пуке законске регулативе; он је представљао оквир за заштиту политичког, економског и друштвеног поретка социјалистичке Југославије. Разумијевање овог закона и његове примјене пружа дубљи увид у функционисање социјалистичког правног система и улогу кривичног права у очувању уставног поретка. Глава XV КЗ СФРЈ⁵ чији је назив >>Кривична дјела против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбједности СФРЈ<< обухватала је читаву лепезу кривичних дјела против државе, народа и државног односно друштвеног уређења. Појам самог кривичног дјела поменути закон је прецизирао као: „друштвено опасно дјело које је законом одређено као кривично дјело и чија су обиљежја одређена законом.”⁶

2. КРИВИЧНА ДЈЕЛА У ЗАШТИТИ УСТАВНОПРАВНОГ ПОРЕТКА СФРЈ

Члан 114. КЗ СФРЈ представљао је правну норму која је штитила уставно уређење земље од насилних покушаја промјене или свргавања власти. Ова одредба предвиђа казну затвора од најмање пет година за свакога ко покуша да употребом силе или пријетњом употребе силе измјени уставом утврђено државно и друштвено уређење или свргне највише државне органе. У контексту југословенског правног система, овај члан има вишеструки значај. Прво, он је служио као превентивна мјера која одвраћа од покушаја државног удара или контрареволуционарних акција које би могле довести до рушења уставног поретка. Друго, овај члан представљао је одраз тежње ка заштити демократских институција и уставног поретка од спољних и унутрашњих пријетњи. У ситуацијама политичке кризе или

⁴ Стеван Јовановић, *Развој кривичног законодавства у Југославији*, (Београд: Институт за криминологију и социолошка истраживања, 1980), 34.

⁵ Кривични закон СФРЈ.

⁶ Кривични закон СФРЈ, чл. 8.

ванредног стања, примјена овог члана показује спремност државе да дјелује одлучно и да брани своје темеље. Треће, чл. 114. доприносио је одржавању владавине права пружајући јасне смјернице за поступање правосудним органима у случају кршења уставног поретка. Спровођење овог члана захтијевало је пажљиво вођење кривичног поступка и поштовање основних права оптужених, чиме се осигурала легитимност и правичност правосудног система. Судије су морале узети у обзир све релевантне чињенице и околности које су могле утицати на карактер дјела и степен кривице оптуженог.

Члан 114. КЗ СФРЈ представљао је кључни инструмент заштите уставног поретка и стабилности земље, који је имао за циљ да осигура да се политички процеси одвијају у оквиру закона и устава. Негово постојање и примјена представљали су одраз опредјељења Југославије да очува своје демократске вриједности и да се одупре сваком покушају насилне промјене политичког система. Азему Власију, албанском политичару и високом функционеру у АП Косово и Метохија, суђено је по чл. 114. КЗ СФРЈ, који се односио на „контрареволуционарно дјеловање и напад на уставно уређење“. Овај члан је предвиђао казне за активности које су се сматрале покушајем рушења социјалистичког поретка, укључујући подстицање сепаратизма, национализма, и других облика дјеловања које су власт и правосудни органи тумачили као пријетњу по стабилност и јединство државе. Власи је био један од истакнутих албанских лидера на Косову и Метохији и заузимао је високе функције у КП АП Косова и Метохије. Године 1989. у периоду интензивних протеста и штрајкова на Косову, Власи је ухапшен и оптужен за контрареволуционарно дјеловање и непријатељску пропаганду, што су биле озбиљне оптужбе у СФРЈ. Осим тога, ОЈТ Сарајево је подигло оптужницу против Војислава Шешеља бр. 196/84 од 07.06.1984. године због „кривичног дјела контрареволуционарног угрожавања друштвеног уређења из чл. 114 КЗ СФРЈ, на основу чл. 45 ст. 2 тач. 3 Закона о кривичном поступку.”⁷

Члан 115. КЗ СФРЈ представљао је једну од најстрожих одредби која је имала за циљ заштиту суверенитета и територијалног интегритета државе; овај члан предвиђа строге казне за сваког грађанина СФРЈ који потпише или призна капитулацију или који прихвати или призна окупацију СФРЈ или појединих њених дјелова. Такви поступци се сматрају најтежим облицима издаје националних интереса и директним угрожавањем безбједности и независности државе. Признавање капитулације или окупације сматра се актом који руши саме темеље државе. У историјском контексту, капитула-

⁷ Оптужница ОЈТ у Сарајеву Кт број 196/84 од 07.06.1984. године.

ција означава предају или пристанак на пораз у рату, што је у случају СФРЈ подразумијевало озбиљну угроженост њене суверености.⁸ Односна одредба је од великог значаја у контексту Другог свјетског рата и послјератног периода, када је Југославија настојала да осигура своју територијалну цјеловитост и политичку независност од спољних сила. Законодавци су настојали да обезбиједе да ниједан појединац, без обзира на његов положај или утицај, не може својим дјеловањем угрозити државу. Казна затвора од најмање десет година или чак смртна казна, која је предвиђена овим чланом, наглашава озбиљност овог дјела. Увођење тако строгих казни има двоструку функцију: прво, оно дјелује као превентивна мјера, одвраћајући грађане од разматрања оваквих радњи; друго, оно обезбјеђује да се у случају почињених дјела примјене адекватне санкције које ће одражавати тежину прекршаја. Смртна казна, иако контроверзна, одражава екстремну потребу државе да се заштити у критичним ситуацијама, нарочито оним које су условљавале њен даљи опстанак. Такође, овај члан такође је имао и симболички значај јер показује непоколебљив став државе према било каквом акту издаје или сарадње са окупатором. У вријеме када је Југославија била изложена разним спољним и унутрашњим пријетњама, члан 115. служио је као подсјетник на потребу јединства и лојалности свих грађана према држави. Овакве одредбе су такође биле инструменталне у формирању националне свијести и изградњи осјећаја заједничке одговорности за очување независности и суверенитета. Својом строгошћу и јасноћом, овај члан је служио као снажно *средство одвраћања* од радњи које би могле угрозити државу, истовремено наглашавајући важност лојалности и патриотизма у очувању националних интереса.

Члан 116. КЗ СФРЈ представљао је један од кључних правних инструмената за заштиту територијалног интегритета земље. Сама законска одредба је дефинисала и санкционисала радње које угрожавају цјеловитост државне територије, било покушајем отцјепљења дијела територије или измјеном граница између република и аутономних покрајина. Казне предвиђене овим чланом су строге, са минимумом затвора од пет година за покушај отцјепљења и минимумом од једне године за покушај измјене унутрашњих граница. Први став овог члана посебно се односи на оне који покушају да употребом силе или другим противуставним средствима отцијепе дио територије СФРЈ или да га припоје другој држави. Овакви поступци се сматрају директним нападом на суверенитет и цјеловитост државе. Историјски гледано, ова одредба је била одговор на могуће сепаратистичке тенденције

⁸ Поред тога *Устав СФРЈ* у чл. 238. јасно прецизира да „нико нема право да призна или потпише капитулацију, нити да прихвати или призна окупацију СФРЈ или појединог њеног дела.“ (Златомир Софронић (ур.), „*Устав СФРЈ*“ (Београд: Издавачко предузеће „Просвета“, 1974), 52.

и спољне притиске који би могли дестабилизovati земљу. Други став члана 116. односио се на покушаје измјене граница између република и аутономних покрајина; законска одредба је била од великог значаја за очување стабилности и унутрашњег мира у земљи. Унутрашње границе у СФРЈ су биле утврђене уставом и свако насилно или противуставно мијењање тих граница могло би довести до међунационалних тензија и конфликта. Односни члан је био кључан за спријечавање локалних сепаратизама и за осигурање да свака промјена граница мора бити резултат законског и демократског процеса. Казне предвиђене овим чланом наглашавају озбиљност ових кривичних дјела. Минимум затворске казне од пет година за покушај отцијепљења и минимум од једне године за покушај измјене граница одражавају потребу за одлучним дјеловањем државе у заштити свог територијалног интегритета; ове казне дјелују као средство одвраћања од било каквих сепаратистичких или противуставних радњи, шаљући јасну поруку да ће сваки покушај угрожавања територијалне целовитости бити строго санкционисан.

Члан 117. КЗ СФРЈ бавио се заштитом суверенитета и политичке независности државе; овај члан прописивао је да ће сваки грађанин који покуша да доведе СФРЈ у положај потчињености или зависности према некој другој држави бити кажњен затвором у трајању од најмање пет година. Оваква законска одредба одражава значај који је држава придавала очувању своје политичке и економске независности, посебно у периоду Хладног рата и глобалних геополитичких напетости. Покушај да се Југославија доведе у подређен положај подразумијева различите радње које би могле угрожити суверенитет државе. Казна затвора од најмање пет година предвиђена за ово дјело одражава тежину прекршаја и потребу за одлучним мјерама у заштити националних интереса. Предвиђена казна служи као средство одвраћања, шаљући јасну поруку да ће сваки покушај угрожавања независности бити строго санкционисан. Поред тога, овај члан закона има за циљ и јачање националне свијести и патриотизма, подстичући грађане да својим дјеловањем доприносе очувању суверенитета и интегритета своје земље. Територијални интегритет и суверенитет као појмови „представљају једне од главних карактеристика националних држава. Интегритет подразумијева територијалну цјеловитост једне земље и њену недјељивост.”⁹ У историјском контексту, Југославија је била изложена бројним спољним притисцима и покушајима мијешања у њене унутрашње послове. Стога је било неопходно имати јасне и строге законске одредбе које ће штитити

⁹ Стојан Суботић, ”Територијални интегритет и суверенитет насупрот праву на самоопредјељење: Србија и Косово као примјер”, *Наша европска будућност*, Институт за европске послове, (2015): 3.

независност и суверенитет државе. Чл. 117. је био један од таквих механизма за заштиту, обезбјеђујући да сваки грађанин буде свјестан посљедица својих радњи у контексту националне безбједности. Индивидуална свијест и ангажовање су кључне компоненте националне безбједности, а и онда као и данас „грађани који су информисани о потенцијалним пријетњама, разумију своје грађанске одговорности и активно учествују у иницијативама за безбједност заједнице, играју значајну улогу у побољшању општег безбједносног положаја нације.”¹⁰

3. ПОДРИВАЊЕ ОПШТЕНАРОДНЕ ОДБРАНЕ И ПОМОЋ НЕПРИЈАТЕЉУ

Члан 118. КЗ СФРЈ предвиђа санкције за радње које онемогућавају или обесхрабрују борбу против непријатеља у вријеме рата или оружаног сукоба. Ова одредба има за циљ заштиту војних напора и мобилизацију грађана у одбрани земље и њених савезника. Први став члана 118. санкционисао је грађане СФРЈ који, током рата или оружаног сукоба, спрјечавају друге грађане или савезнике да учествују у борби против непријатеља, предвиђајући затворску казну од најмање пет година. Овај члан закона био је кључан за одржавање дисциплине и јединства у редовима одбрамбених снага, осигуравајући да свака особа која покуша да омета колективни напор буде строго кажњена. Други став члана 118. односи се на оне који путем пропаганде или на друге начине одвраћају грађане СФРЈ или њених савезника од учествовања у борби против непријатеља. Овакве радње су кажњаване затвором од најмање једне године, чиме се наглашава важност одржавања морала и подршке међу становништвом током кризних периода. Пропаганда против војних напора може имати разорне посљедице по борбену способност и морал војника и цивила, стога се овим чланом закона настоји спријечити ширење дефетизма и обезбиједити јединствен фронт против непријатеља. Историјски контекст овог члана се може разумјети кроз сложену геополитичку ситуацију у којој се СФРЈ налазила током Хладног рата и претходних сукоба. За вријеме Другог свјетског рата, партизански покрет под вођством Јосипа Броза Тита водио је успјешну борбу против окупатора и домаћих колаборациониста, што је значајно обликовало политичку културу и правни систем након рата. СФРЈ је тежила да очува своју независност и самосталност, што је захтијевало јасне и строге мјере за спрјечавање било каквог подривања одбрамбених капацитета земље.

¹⁰ Carl Jones, „The Civic Duty of Security: Individual Contributions to National Safety”, *Journal of Applied Security Studies*, 15(2), (2023):137.

Војни судови у СФРЈ представљали су кључни механизам у очувању војне дисциплине и заштити државног поретка, при чему су судили по Кривичном закону СФРЈ, укључујући чл. 118, који је санкционисао дјела онемогућавања или обесхрабривања борбе против непријатеља, што је обухватало широк спектар активности од ширења пораженничких ставова до неких видова саботаже и других облика дјеловања који су сматрани штетним по одбрану земље, при чему су казне за ова дјела биле јако строге као инструмент одвраћања и учвршћивања идеолошке и војне стабилности југословенске државе. Поменута предметна проблематика у одређеној мјери била је регулисана и Уредбом о материјалној одговорности војних лица и грађанских лица у служби ЈНА из 1950. године.¹¹

Члан 119. КЗ СФРЈ бавио се санкционисањем грађана који у вријеме рата или оружаног сукоба служе у непријатељској војсци или другим непријатељским оружаним формацијама, као и оних који врбују друге за такву службу. Овај члан имао је за циљ да спријечи издају и обезбиједи лојалност грађана према својој држави и савезницима. Први став члана 119. предвиђао је затворску казну од најмање три године за грађане СФРЈ који током рата или оружаног сукоба служе у непријатељској војсци или другим непријатељским формацијама, или који учествују у рату као борци против СФРЈ или њених савезника. Овакво понашање сматра се издајничким и угрожавањем националне безбиједности, те се строго санкционише. У овом контексту, важност заштите државе и њених интереса превазилази индивидуалне слободе, јер је лојалност грађана кључна за успјешну одбрану и стабилност земље. Други став члана 119. предвиђао је затворску казну од најмање пет година за оне који врбују грађане СФРЈ за службу у непријатељској војсци или другим непријатељским формацијама, или за учешће у рату или оружаном сукобу против СФРЈ или њених савезника. Врбовање се сматра посебно опасним јер има потенцијал да подрије војне напоре и ослаби борбену способност нације. Стога је казна за овакво понашање строжа него за саму службу у непријатељској војсци. Историјски контекст ове одредбе може се разумјети кроз сложене политичке и војне ситуације у којима се СФРЈ налазила током свог постојања. Током Другог свјетског рата и каснијих сукоба, било је случајева колаборације са непријатељским снагама, што је оставило дубоке ране у колективној свијести народа. „Револуционарност је била основно обиљежје свјетоназорскога и политичкога модела што га је заступала КПЈ.”¹² Као резултат, законодавци су настојали да осигурају да такви акти издаје буду строго кажњени како

¹¹ Објављено у *Службеном листу ФНРЈ* бр. 11/50.

¹² Катица Иванда Јуричевић, *Устројавање сустава југословенских комунистичких војних судова тијеком Другог свјетског рата и пораћа*, (Загреб: Институт друштвених знаности Иво Пилар, 2006), 892.

би се спријечило њихово понављање у будућности. Казне предвиђене чланом 119. служе као средство одвраћања од било каквог облика сарадње са непријатељем. Овај члан закона осигурава да свако ко покуша да угрози националну безбиједност и интересе државе буде адекватно санкциониран. Лојалност грађана и њихова посвећеност одбрани своје земље и савезника од пресудне су важности за очување суверенитета и територијалног интегритета СФРЈ.

Члан 120. КЗ СФРЈ прописивао је санкције за грађане који у вријеме рата помажу непријатељу на различите начине, укључујући спровођење реквизиције, одузимање хране или других добара, као и спровођење принудних мјера према становништву; наведени законски члан је био кључан за очување националне безбиједности и спријечавање сарадње са непријатељем која би могла ослабити одбрану земље. Први став члана 120. предвиђао је затворску казну од најмање једне године за грађане СФРЈ који током рата помажу непријатељу у спровођењу реквизиције, одузимању хране или других добара, или у спровођењу других принудних мјера према становништву; ова врста помоћи сматра се издајничком, јер директно подржава непријатељске напоре и угрожава благостање цивилног становништва. Услови рата захтијевају јединство и солидарност међу грађанима, те би свако ко се ставља у службу непријатеља био стриктно кажњен. Други став члана 120. предвиђао је исту казну за грађане СФРЈ који током рата политички или привредно сарађују са непријатељем. Политичка сарадња може укључивати пружање информација, учествовање у непријатељским управним структурама или промовисање непријатељске пропаганде, док привредна сарадња може обухватати снабдијевање непријатељских снага ресурсима или склапање пословних аранжмана који јачају непријатељску позицију. Таква врста сарадње подривала би напоре СФРЈ да се одбрани и одржи своју независност. Историјски контекст овог члана може се разумјети кроз искуства Другог свјетског рата, када су многи народи били изложени окупацији и принудним мјерама од стране непријатељских снага. Сјећања на те догађаје обликовала су правни оквир СФРЈ, са нагласком на спријечавање било каквог облика сарадње са непријатељем. Законотворци су настојали да осигурају да сваки облик помоћи непријатељу буде строго санкциониран како би се очувала национална кохезија и спремност на отпор.¹³

Члан 121. КЗ СФРЈ бавио се санкционисањем понашања која директно угрожавају војну и одбрамбену моћ земље; овај члан је имао за циљ заштити виталних војних и одбрамбених ресурса од уништења, саботаже или

¹³ Због непријатељске пропаганде и сарадње са западним обавјештајним службама суђено је крајем 1980-их Францеку Кирцу, словенском дисиденту који је одавао безбједносно осјетљиве информације западним службама и ширио непријатељску пропаганду о кршењу људских права у СФРЈ.

предаје непријатељу, чиме се обезбјеђује безбиједност и спремност СФРЈ за одбрану од агресије. Први став члана 121. предвиђао је затворску казну од најмање пет година за свакога ко уништи, учини неупотребљивим или омогући да одбрамбена постројења, одбрамбени објекти, положаји, наоружање или друга војна и одбрамбена средства пређу у руке непријатеља. Такође, казна је предвиђена за оне који предају трупе непријатељу или на други начин ометају или доводе у опасност војне или одбрамбене мјере. Оваква дјела сматрају се изузетно озбиљним издајама, јер могу значајно ослабити одбрамбену способност земље и угрозити националну безбиједност. Други став члана 121. предвиђао је исту казну за грађане СФРЈ који учине дјело из првог става са намјером да помогну непријатељу; јединствен аспект закона наглашава намјеру као кључни елемент у одређивању кривичне одговорности. Намјерна помоћ непријатељу кроз саботажу или предају војних и одбрамбених ресурса представља акт издаје који захтијева строге санкције како би се очувао интегритет и безбиједност земље.¹⁴ Историјски контекст овог члана може се разумјети кроз искуства бројних сукоба и ратова које су народи СФРЈ прошли. Током Другог свјетског рата и других криза, случајеви саботаже и предаје војних ресурса непријатељу имали су катастрофалне посљедице по одбрану и безбиједност земље. Стога су законотворци настојали да створе законске механизме који ће спријечити таква дјела у будућности и обезбиједити строге казне за оне који их почине. Казне предвиђене чланом 121. служе као средство одвраћања од било каквих покушаја подривања војне и одбрамбене моћи СФРЈ. Овај члан закона осигурава да свако ко покуша да ослаби одбрану земље буде адекватно санкционисан. Лојалност грађана и њихова посвећеност заједничком циљу од пресудне су важности за очување суверенитета и територијалног интегритета земље, а осим тога „начело лојалности грађана је темељ националне безбједности, што подразумева не само грађанску дужност да се уздржи од радњи штетних по државу, већ и законску обавезу да се поштују њени закони. Неиспуњавање ових обавеза може резулти-

¹⁴ У СФРЈ, саботажа је била разматрана у војном и привредном контексту, при чему је војна саботажа подразумевала акције које угрожавају војну моћ и безбједност, а привредна је обухватала дјеловање које наноси штету економији и државној имовини. Привредна саботажа, коју су често вршили руководиоци предузећа, често је била блиско повезана са привредним преступима, као што су корупција и проневјера, што је представљало кршење закона у економској сфери. Разлика у третману ових дјела огледала се у озбиљности казне и политичкој позадини, при чему је војна саботажа сматрана већим злочином и често је повлачила оштрије казне. Иако су обе категорије коришћене као средство одржавања политичког поретка, разлика је била у намјери, обиму и штетним посљедицама по државу.

рати правним посљедицама, укључујући кривично гоњење, пошто државе легитимно настоје да се заштите од унутрашњих пријетњи.”¹⁵

4. УБИСТВО И НАСИЉЕ НАД НОСИОЦИМА ПОЛИТИЧКИХ ФУНКЦИЈА

Члан 122. КЗ СФРЈ предвиђао је оштре казне за убиство представника највиших државних органа, са циљем угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбиједности СФРЈ. Овај члан је био кључан за заштиту интегритета државних институција и њихових носилаца, осигуравајући стабилност и континуитет власти у земљи. Према овом члану, ко у намјери угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбиједности СФРЈ лиши живота председника Скупштине СФРЈ, председника Савезног извршног вијећа, председника или члана председништва републике или аутономне покрајине, председника скупштине републике или аутономне покрајине или председника извршних вијећа тих скупштина, биће кажњен затвором у трајању од најмање десет година или смртном казном. Ове санкције наглашавају тежину злочина и потребу за строгом заштитом највиших државних органа. Историјски контекст члана 122. може се разумјети кроз искуства бројних политичких атентата и покушаја атентата који су се десили широм свијета. Убиство високих званичника не само да може дестабилизovati државу већ и подрива повјерење јавности у владу и њене институције. Током свог постојања, СФРЈ је настојала да спречи овакве акте и гарантује безбиједност својих лидера како би одржала политичку стабилност и безбиједност. Казне предвиђене чланом 122. служе као средство одвраћања од било каквих покушаја угрожавања живота највиших државних званичника. Овај члан закона осигурава да свако ко покуша да изврши овакве злочине буде адекватно санкционисан. Лојалност грађана и њихова посвећеност очувању државних институција и њихових носилаца од пресудне су важности за очување суверенитета и стабилности државе.¹⁶

Члан 123. КЗ СФРЈ предвиђа казну за насиље према представнику највишег државног органа, са циљем угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбиједности земље. Први став овог члана предвиђа казну затвором од најмање једне године за особу која изврши отмицу представника из члана 122. или према њему или њему блиском

¹⁵ Robert Thompson, „Civic Loyalty and Legal Accountability: Foundations of State Security”, *Journal of Legal and Political Studies*, 25(3), (2024): 333.

¹⁶ За убиство председника Владе НР Црне Горе (1949) суђено је Петру Бајчети као извршиоцу и Николи Ковачевићу као помагачу.

лицу изврши друго насиље. Други став овог члана омогућава мању казну или ослобађање од казне за учиниоца који добровољно пусти лице кога је ограничио у слободи кретања. Овај члан закона има за циљ да заштити интегритет државних представника од физичког и психичког насиља које би могло да угрози уставне и државне институције.

5. КРИВИЧНА ДЈЕЛА ПРОТИВ БЕЗБИЈЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Члан 124. КЗ СФРЈ односи се на учешће у оружаном побуну усмјереној на угрожавање уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбиједности земље. Први став овог члана предвиђа казну затвора од најмање три године за особу која учествује у таквој побуну. Други став овог члана наводи да ће се организатор или ковође побуне казнити затвором од најмање пет година. Ово законско одредба има за циљ да спријечи и кажњава оружане акције које би угрожавале устаничке и државне институције, што представља основу за стабилност и безбиједност друштва. Примјена овог члана закона била је од изузетног значаја за одржање реда и закона у држави, обезбјеђујући да се сваки облик оружане побуне усмјерене на угрожавање устава и државних институција адекватно кажњава и да се спријечи озбиљна опасност по безбиједност земље. Међутим, увијек „изазов у процесуирању злочина против државне безбједности лежи у равнотежи између спровођења закона и заштите основних људских права.”¹⁷ У пракси законодавне мјере „против кривичних дјела против државне безбједности морају бити пажљиво осмишљене како би се избјегло задирање у грађанске слободе и владавину права.”¹⁸

Према члану 125. ко у намјери угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбиједности СФРЈ изазове експлозију или пожар или предузме другу општеопасну радњу или акт насиља којим је створено осјећање несигурности код грађана, казниће се затвором најмање три године. Овај члан закона дефинише тероризам као акт који има за циљ угрожавање стабилности и безбиједности државе и друштва, постављајући намјеру као кључни елемент кривичног дјела. Терористички акти се често изводе са политичким, идеолошким, или вјерским мотивима, са циљем да се дестабилизује или застраши влада и становништво. Примјер таквих аката укључује изазивање експлозија или пожара, што представља класичне методе терориста које наносе озбиљну штету и изазивају панику

¹⁷ John Dugard, "International Terrorism and Just War", *International Affairs*, 50(1), (2011): 70.

¹⁸ Helen Fenwick, Gavin Phillipson, "Text, Cases and Materials on Public Law and Human Rights", *Routledge*, (2007): 256.

и страх. Поред експлозија и пожара, закон обухвата и друге општеопасне радње и акте насиља који могу укључивати употребу ватреног оружја, хемијских или биолошких агенаса, или било који други облик насиља који представља озбиљну пријетњу по јавност. Основни циљ оваквих аката је стварање осјећања несигурности међу грађанима, чиме се постиже психолошки утицај који је често важнији од самог физичког уништења. Закон предвиђа строге казне за почињене терористичке акте, са минималном казном затвора од три године, што одражава тежину и озбиљност оваквих кривичних дјела и служи као средство одвраћања за потенцијалне починиоце. Ова одредба закона има за циљ да заштити државу и друштво од пријетњи које тероризам доноси, осигуравајући да починиоци буду адекватно кажњени за своје поступке. За кривично дјело тероризам из чл. 125, те чл. 114. и чл. 135 КЗ СФРЈ суђено је Миљенку Хркаћу, члану Хрватског револуционарног братства, рођеном 1947. године у Мокром код Мостара, над којим је извршена смртна казна 1978. године.¹⁹ Са друге стране, „недостатак универзално прихваћене дефиниције тероризма отежава процесуирање злочина против државне безбједности на међународном нивоу.”²⁰

Према члану 126. КЗ СФРЈ ко у намјери угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбједности СФРЈ рушењем, паљењем или на други начин уништи или оштети индустријски, пољопривредни или други привредни објекат, саобраћајно средство, уређај или постројење, уређај система везе, уређај јавне употребе за воду, топлоту, гас или енергију, брану, складиште, зграду или какав други објекат који има већи значај за привреду или за редован живот грађана, казниће се затвором најмање пет година. Овај члан закона дефинише диверзију као намјеран (вољан и свјестан) чин који има за циљ угрожавање стабилности државног и друштвеног поретка или безбједности земље, уништавањем или оштећењем критичних објеката и инфраструктуре. Диверзија обухвата разне методе укључујући рушење, паљење и друге начине уништавања, којима се нападају индустријски и пољопривредни објекти, саобраћајна средства, уређаји и постројења, као и системи веза и јавне употребе. Ова дјела могу имати озбиљне посљедице по привреду и редован живот грађана, јер уништавање или оштећење објеката као што су постројења за воду, топлоту, гас или енергију, бране, складишта и зграде, може довести до значајних поремећаја у свакодневном функционисању друштва. Закон предвиђа строге казне за починиоце диверзије, са минималном казном затвора од пет година, што указује на тежину и озбиљност овог кривичног

¹⁹ Пресуда Савезног суда СФРЈ бр. Кžс-10/76 од 30.12.1976. године.

²⁰ Ben Saul, "Defining Terrorism in International Law", *European Journal of International Law*, 16(1), (2008): 3.

дјела. Оваква законска одредба има за циљ да обезбиједи заштиту кључне инфраструктуре и стабилност друштва, одвраћајући потенцијалне починоце од предузимања радњи које би могле угрозити државни поредак и безбиједност грађана.

Према члану 127. ко у намјери угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбиједности СФРЈ на прикривен, подмукло или други сличан начин, у вршењу своје радне обавезе, проузрокује знатну штету за државни орган или организацију у којој ради или за други државни орган или организацију, казниће се затвором најмање три године. Поменути члан закона дефинише саботажу као намјерно и подмукло дјеловање усмјерено на угрожавање стабилности државе и друштва, коришћењем скривених или преварантских метода у оквиру радних обавеза. Саботажа²¹ подразумијева дјеловање које није отворено или директно, већ прикривено и подмукло, са циљем да се нанесе значајна штета државним органима или организацијама. Ова штета може бити материјална или функционална, утичући на ефикасност и оперативност државних институција. Починиоци оваквих аката користе своје позиције и радне обавезе као средство за остваривање својих деструктивних намјера, чиме угрожавају уставом утврђен поредак и безбиједност земље. Закон предвиђа озбиљне санкције за почињену саботажу, са минималном казном затвора од три године, што одражава друштвену осуду и тежину оваквих дјела. Ова одредба има за циљ да заштити интегритет државних институција и спријечи било какво подмукло дјеловање које би могло ослабити државни апарат и угрозити јавни интерес.

Шпијунажа,²² као један од најозбиљнијих облика угрожавања националне безбиједности, била је инкриминисана је у члану 128. КЗ СФРЈ кроз неколико различитих аспеката који обухватају намјерно одавање тајних података и докумената страним државама или организацијама. Први став овог члана прописује казну од најмање три године затвора за свако лице које саопшти, преда или учини доступним тајне војне, економске или службене податке страним субјектима. Други став наглашава тежину стварања или руковођења обавјештајном службом за страну државу или организацију на територији СФРЈ, предвиђајући минималну казну затвора од пет година. Трећи став уводи казне од једне до десет година затвора за лица

²¹ У неколико наврата, раднички протести и штрајкови су били третирани као саботажа економског система.

²² Један од познатијих судских поступака у СФРЈ за шпијунажу био је онај против Мирослава Тодоровића. Мирослав Тодоровић је био оптужен да је прикупљао информације о војним и политичким питањима у СФРЈ и да их је достављао страним обавјештајним службама. Оптужбе су тврдиле да је Тодоровић радио као шпијун за западне земље, преносећи информације које су сматране државним тајнама. Осуђен је 1984. године на десет година затвора.

која ступе у страну обавјештајну службу, прикупљају податке за њу или на други начин помажу њен рад. Четврти став се бави санкционисањем прибављања тајних података у намјери да се они саопште или предају страним субјектима, такође предвиђајући казну затвора од једне до десет година. Пети став прописује строже казне, са минималном казном од пет година затвора, у случају да је шпијунска активност изазвала тешке посљедице по безбиједност, економску или војну моћ земље. Шести став дефинише шта се сматра тајним подацима и документима, наглашавајући да су то подаци који су законом, прописом или одлуком надлежног органа проглашени тајним, и који морају остати тајни због потенцијалних тешких штетних посљедица по безбиједност, одбрану или економске интересе земље.

Одавање државне тајне из члана 129. КЗ СФРЈ представљало је озбиљно кривично дјело које угрожава националну безбиједност и интересе земље. Први став овог члана прописује казну од једне до десет година затвора за лица која неовлашћено саопште, предају или учине доступним државне тајне податке или документе повјерене њима. Односни став обухвата све радње којима се тајни подаци откривају непозваним лицима, чиме се директно угрожавају државни интереси. Други став регулише ситуације у којима особа саопшти државне тајне податке или документе до којих је дошла противправно, предвиђајући казну затвора до пет година. Трећи став уводи строжије санкције за случајеве одавања државних тајни током ратног стања или непосредне ратне опасности, или ако је дјело довело до угрожавања безбиједности, економске или војне моћи СФРЈ, са минималном казном затвора од три године. Четврти став разматра кривицу из нехата, прописујући казну затвора од шест мјесеци до пет година за лица која су нехатно одавали државне тајне. Пети став дефинише шта се сматра државном тајном, наглашавајући да су то подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа проглашени државном тајном, и чије одавање може имати штетне посљедице за политичке, економске или војне интересе земље. Законска одредба имала је за циљ да заштити критичне информације и спријечи било какве активности које би могле угрозити националну безбиједност и интересе СФРЈ, обезбјеђујући да се починиоци оваквих дјела строго казне и тиме одврате од будућих прекршаја.²³

²³ Због одавања државне тајне суђено је Милошу Ђукићу, који је продавао западним обавјештајним службама информације о економској ситуацији у СФРЈ па чак и документе о стратегијама привредног развоја СФРЈ.

Кривично дјело из чл. 130. *Закључивање уговора на штету СФРЈ* и кривично дјело из чл. 131. *Учествовање у непријатељској дјелатности* брисани су.²⁴

Члан 132. КЗ СФРЈ регулисао је веома озбиљно кривично дјело које подразумијева упућивање или пребацивање на територију СФРЈ оружаних група, терориста, шпијуна, диверзаната, као и оружја, експлозива, отрова, опреме, муниције или другог материјала намјењеног за извршење кривичних дјела. Прије свега, овај члан имао је за циљ заштиту националне безбиједности и интегритета државе, спријечавајући уношење и дистрибуцију материјала и људи који могу угрозити јавни ред, безбиједност грађана и стабилност друштва. Прописивањем казне затвора од једне до десет година, закон јасно указује на озбиљност ових радњи и тежину посљедица које могу настати услед њих.

6. ВЕРБАЛНИ ДЕЛИКТ

Члан 133. КЗ СФРЈ имао је за циљ заштиту уставом утврђеног државног и друштвеног уређења и безбиједности СФРЈ од насилних покушаја промјена путем позивања или подстицања на насиље. Први став прописује казну затвора од три мјесеца до пет година за свако лице које у намјери угрожавања државног и друштвеног поретка позива или подстиче насилну промјену тог поретка или на свргавање највиших органа власти и њихових представника. Ова казнена мјера показује озбиљност таквих дјела и њихове потенцијалне посљедице по стабилност државе. Други став прописује строжију казну, од једне до осам година затвора, за лица која такве радње предузимају уз помоћ из иностранства, што је указивало на додатну опасност од страних утицаја и мијешања у унутрашње послове СФРЈ. Трећи став се односи на упућивање или пребацивање материјала који позива на насилну промјену уређења, предвиђајући казну затвора од три мјесеца до три године, чиме се обухватају радње које подстичу насиље путем ширења таквог материјала. Четврти став регулише изразу и умножавање материјала са садржајем који позива на насилну промјену државног и друштвеног уређења, свргавање највиших органа власти или њихових представника, предвиђајући казну затвора до три године. Увјерење учиниоца да почини *вербални деликт* као политичко кривично дјело непријатељске пропаганде из чл. 133, међутим, не „произлази из његове страсти, јер он није „страс-

²⁴ Кривични закон СФРЈ, *Сл. лист СФРЈ* 44/76-1392, 36/77-1478, 56/77-1982, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63.

твен“ осим ако се „страст“ може поистовијетити са емоцијама уопште.“²⁵ Овај члан закона имао је за циљ да спријечи и санкционише све облике подстицања на насиље и насилне промјене, обезбијеђујући стабилност и безбиједност државе и друштва. Коријен наведеног „чланка треба тражити у совјетском казненом закону, који га је, пак, преузео из Лењиновог писма још из времена завршне етапе грађанског рата у Русији. Присутан је већ у првим сличним законима комунистичке Југославије (појављује се тако у Закону о кривичним дјелима против народа и државе из коловоза 1945). Посебно истакнут дио првога става чл. 133., онај о злонамјерном и неистинитом приказивању друштвено-политичких прилика у земљи, ушао је у савезни казнен закон 1959, при чему је опет совјетско законодавство послужило као узор.“²⁶ Политички дисиденти, укључујући интелектуалце, новинаре, умјетнике, и студенте, били су главне мете примјене члана 133. Њихова критика владе, партије, или било које политичке одлуке могла је бити окарактерисана као „непријатељска пропаганда“, што је резултирало хапшењем, суђењем, и затворским казнама. Дисиденте смо дефинисали „као апостате, то јест пријашње чланове Комунистичке партије/Савеза комуниста који су напустили комунистичку идеологију у корист друге идеологије, односно појединце и скупине који су критизирали комунистички режим због неостваривања прокламованих идеја и норми и који су након сукоба искључени.“²⁷ Тако се у једној пресуди наводи: „Довољно је отворити било које новине, слушати радио или гледати телевизију и видети... да су тврдње оптужених неистините (пресуда Окружног суда у Београду, К-469/84 од 4. фебруара 1985. године, потврђена пресудама Врховног суда Србије и Савезног суда).“²⁸ Поред тога „за постојање предметног кривичног дела (чл. 133. ст. 1 КЗ СФРЈ – прим. С.П.), односно за утврђивање кривице његовом учиниоцу, каже Савезни суд, није битно да ли је он при извршењу радње изражавао лично уверење, што му по схватању браниоца С.П., даје право и на личну истину...(пресуда Савезног суда Кпс-96/85 од 24. децембра 1985. године).“²⁹ Контрареволуционарну намјеру из чл. 133 ст. 1. судови су често у пракси знали довести у везу са чл. 157 КЗ СФРЈ (повре-

²⁵ Stephen Schafer, „The Concept of the Political Criminal“, *Journal of Criminal Law*, 62(3), (1971): 385.

²⁶ Ивица Мишкулин, „Деликт мишљења као криминал“, *Вујенац*, 563, (2015): 122, <https://www.matica.hr/vijenac/563/delikt-misljenja-ka-kriminal-24853/>

²⁷ Катарина Спехњак, Тихомир Ципек, „Дисиденти, опозиција и отпор: Хрватска и Југославија 1945-1990.“, *Часопис за савремену повијест*, 39(2), (2007): 258.

²⁸ Срђа Поповић, *Последња инстанца II* (Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији, 2003), 343.

²⁹ *Ibid.*, 344-345.

да угледа СФРЈ).³⁰ „Оптужба под чланом 133. била је јасна порука свима који су се усуђивали мислити другачије - држава не опрашта не слагање.”³¹

Члан 134. КЗ СФРЈ имао је за циљ да заштити заједнички живот и су-живот народа и народности у СФРЈ, спријечавајући и санкционишући било који облик изазивања или распаљивања националне, расне или вјерске мржње, раздора или нетрпељивости. Први став предвиђао је казну затвора од једне до пет година за свако лице које подстиче национализам, расну или вјерску мржњу међу различитим групама које живе у земљи. Други став уводи строже казне, од једне до осам година затвора, за дјела која укључују принуду, злостављање, угрожавање сигурности, излагање порузи националних, етничких или вјерских симбола, као и оштећење туђих ствари или скрнављење споменика, спомен-обиљежја или гробова. Ова дјела су посебно озбиљна јер директно нарушавају међунационалне односе и могу довести до веће друштвене нестабилности. Трећи став прописује строже казне за лица која извршавају оваква дјела злоупотребом положаја или овлашћења, или ако та дјела резултирају нередима, насиљем или другим тешким посљедицама по заједнички живот народа и народности у СФРЈ. За дјела из првог става, казна затвора је од једне до осам година, док за дјела из другог става казна износи од једне до десет година.

Тзв. „трећи талас демократизације”³² који се манифестовао кроз глобални пораст либерално-демократских идеала крајем XX вијека, нагризао је вриједности које су деценијама пажљиво стваране у оквиру југословенског социјалистичког система, укључујући концепт свенародног јединства, равноправности народа и народности те друштвене солидарности, чиме је створио дубоке политичке, економске и етничке тензије које су на крају, у комбинацији са јачањем националистичких идеологија и спољним утицајима, довеле до насилног распада СФРЈ кроз крвави низ сукоба и ратова током 1990-их година.

7. ПОВРЕДА ТЕРИТОРИЈАЛНОГ СУВЕРЕНИТЕТА СФРЈ

Члан 135. закона регулисао је повреду територијалног суверенитета СФРЈ, дефинишући као кривично дјело неовлашћен продор на територију земље у супротности са правилима међународног права. Територијални суверенитет је један од основних принципа међународног права, који под-

³⁰ Жалба Врховном суду Хрватске бр. К-100/81 у предмету оптуженог Владимира Шекса.

³¹ Алија Изетбеговић, *Случај Исламска декларација: политички процеси у Југославији* (Сарајево: Свјетлост, 1991): 33.

³² Ioannis Armakolas, Eleni Vossou, „Transitional justice in practise: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and beyond”, *UNISCI Discussion Papers*, 18(08), (2008): 23.

разумијева да свака држава има потпуну власт и контролу над својом територијом, укључујући своје копно, ваздушни простор и територијалне воде. Кршење овог суверенитета представља озбиљан прекршај који може имати значајне политичке и безбиједносне посљедице. Суштински елементи бића овог кривичног дјела су: 1. Намјера продора која подразумијева да лице које продре на територију СФРЈ мора то учинити са намјером и свијешћу да крши међународно право. Ово подразумијева да се радња не може оправдати случајним или ненамјерним уласком. 2. Кршење правила међународног права: Радња продора мора бити у супротности са признатим правилима и нормама међународног права. То може укључивати илегални улазак преко границе без дозволе, инвазију или било који други акт који нарушава суверенитет државе. 3. Посљедице по суверенитет и безбиједност морају бити такве да овакви продори могу угрожавати националну безбиједност, дестабилизovati политичку ситуацију и довести до дипломатских сукоба са другим државама. Међутим, Устав из 1974. године је у „себи садржао елементе конфедералног државног уређења који су послужили да се држава разбије на своје саставне дијелове”.³³ Иностранци правни стручњаци сагласни су да је спољно „кршење територијалног интегритета Југославије представљало преседан који је довео у питање међународни поредак након Другог свјетског рата.”³⁴

8. УДРУЖИВАЊЕ РАДИ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ДЈЕЛАТНОСТИ

Члан 136. закона регулише *удруживање ради непријатељске дјелатности*, дефинишући као кривично дјело стварање завјере, банде, групе или другог удружења лица ради вршења одређених кривичних дјела; ова одредба имала за циљ превенцију организованих кривичних активности које угрожавају безбиједност и стабилност државе. Први став предвиђа казну затвора од једне до десет година за свако лице које ствара завјеру, банду, групу или друго удружење ради вршења кривичних дјела из чланова 114. до 119. став 2, чланова 120. до 123, чланова 125. до 127. и члана 132. Односна дјела обухватају разне облике насилних и субверзивних активности које представљају озбиљну пријетњу по друштво. Други став предвиђа казну затвора од шест мјесеци до пет година за лица која постану припадници таквог удружења. Поменути став наглашава важност индивидуалне одговорности и обавезу сваког грађанина да се клони учешћа

³³ Роберт Шврака, „Устав из 1974. године као правни основ за дисолуцију СФР Југославије”, *Научно-стручни часопис СВАРОГ*, 19(19), (2019): 228.

³⁴ James Gow, *Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War* (New York: Columbia University Press, 1997): 89.

у организованим криминалним активностима. Трећи став прописује казну затвора до три године, уз могућност ослобађања од казне, за учиниоца дјела из првог става који открива удружење или на други начин спријечава извршење планираних кривичних дјела, а овај став подстицао је починиоце да сарађују са властима и допринесу спријечавању даљих криминалних активности. Четврти став предвиђао је казну затвора до једне године, уз могућност ослобађања од казне, за припаднике удружења који открију удружење прије него што учине кривично дјело; овај став има за циљ да охрабри чланове удружења да се дистанцирају од криминалних активности и помогну у њиховом разбијању. Строге казне имају за циљ да одврате појединце од укључивања у организоване криминалне активности и да разбију постојеће криминалне структуре. Удруживање ради вршења непријатељских дјелатности представља озбиљну пријетњу по безбиједност и стабилност државе. Овакве казне осигуравају да држава има механизме за ефикасну борбу против оваквих пријетњи. Прописивање могућности ослобађања од казне за лица која открију удружења и спријече извршење кривичних дјела подстиче појединце на сарадњу са властима, чиме се повећава ефикасност у борби против организованог криминала. На основу чл. 136 суђено је Сарајевској групи (Изетбеговић и остали), због „кривичног дјела удруживања ради непријатељске дјелатности из члана 136. став 1. у вези са чланом 114. став 1. Кривичног закона СФРЈ.“³⁵ Даље, за исто кривично дјело суђено је тзв. Групи интелектуалаца из Загреба (1971), Групи Доброслава Параге, српским националистима из САНУ, члановима тзв. филозофске групе Praxis³⁶ из Загреба те албанским сепаратистима на Косову. Недуго прије тога сам предсједник Тито је на састанку партијског и политичког руководства Хрватске изјавио: „Хрватска је постала кључни проблем у земљи у погледу дивљања национализма“,³⁷ и недуго потом отпочели су први судски поступци против хрватских националиста.

Члан 137. КЗ СФРЈ је прописивао да ко учиниоца неког кривичног дјела из чл. 114. до 129. и чл. 132. до 136. овог закона крије, даје му склониште, храну, материјал, новац или друга средства, служи му за одржавање везе,

³⁵ Пресуда Окружног суда у Сарајеву бр. К:212/83 од 20.08.1983. године.

³⁶ Praxis група, формирана у Загребу 1960-их, представљала је значајан дисидентски интелектуални покрет у социјалистичкој Југославији, критички пропитујући тадашњи идеолошки оквир и друштвену стварност. Својим филозофским и социолошким анализама, Праксисовци су настојали указати на противречности између прокламираних идеала социјализма и праксе ауторитарне власти како су је они видјели, залажући се за аутентично остварење слободе и демократије. Кроз објављивање часописа “Praxis” и организовање Корчуланске љетње школе, они су стварали простор за отворену расправу и интелектуално преиспитивање, привлачећи бројне мислиоце и критичаре југословенске власти и државе.

³⁷ Берислав Јандрић, “Хрватска као кључни проблем”, *Хрватска нова ревија*, 1(97), (1997): 408.

предузима радње управљене на ометање откривања или хватања учиниоца, или му на други начин пружа помоћ, казниће се затвором од једне до десет година. Казна за дјело из става 1. овог члана не може бити тежа ни по врсти ни по висини од казне прописане за кривично дјело у погледу кога је пружена помоћ. Није било предвиђено да се казни лице коме је учинилац дјела наведених у ставу 1. овог члана брачни друг, лице које са њим живи у трајној ванбрачној заједници, као и сродник по крви у правој линији, брат или сестра, усвојилац или усвојење и њихови брачни другови или лица са којима живе у трајној ванбрачној заједници. Члан 137. закона регулише пружање помоћи учиниоцу кривичног дјела након његовог извршења, дефинишући као кривично дјело било који облик подршке која има за циљ ометање правде. Овај члан имао је за циљ спријечавање и санкционисање понашања која омогућавају учиниоцима кривичних дјела да избјегну одговорност и правду. Први став наводи да је кривично дјело пружање склоништа, хране, материјала, новца или других средстава учиниоцу кривичног дјела, као и помоћ у одржавању везе и предузимање радњи које ометају откривање или хватање учиниоца. Ово обухвата широк спектар радњи које директно или индиректно подржавају учиниоца. За лица која пруже овакву помоћ, предвиђена је казна затвора од једне до десет година. Ова казнена мјера одражава озбиљност дјела и његову потенцијалну штету по правосуђе и друштво. Други став наводи да казна за пружање помоћи не може бити тежа од казне која је прописана за основно кривично дјело у погледу кога је помоћ пружена. Ово правило осигурава пропорционалност казне у односу на тежину основног кривичног дјела. Трећи став прописује да се неће казнити лица која су у блиским родбинским или породичним односима са учиниоцем кривичног дјела, као што су брачни друг, лица која живе у трајној ванбрачној заједници, блиски сродници, браћа или сестре, усвојιοци или усвојење и њихови брачни другови или лица са којима живе у трајној ванбрачној заједници. Такав изузетак узима у обзир емоционалне и породичне везе које могу утицати на понашање и одлуке ових лица.

Члан 138. КЗ СФРЈ прописивао да ко припрема извршење кривичног дјела из чл. 114. до 116., чл. 121. до 127. и члана 128. ст. 1. и 2. овог закона, казниће се затвором од једне до десет година. Члан 138. закона регулише кажњавање за припремне радње које се предузимају са циљем извршења одређених кривичних дјела. Наведени члан имао је за циљ да спријечи и санкционише понашања која представљају прву фазу у извршењу озбиљних кривичних дјела, чак и прије него што дође до самог извршења кривичног дјела. Казна затвора од једне до десет година предвиђена је за лица која

припремају извршење кривичних дјела наведених у чл. 114. до 116., чл. 121. до 127. и члана 128. ст. 1. и 2. закона. Односна дјела укључују различите облике тешких кривичних дјела која угрожавају безбиједност, друштвени поредак и националну стабилност. Поред санкционисања припремних радњи, ова одредба има и превентивну улогу, одвраћајући потенцијалне починиоце од започињања припрема за извршење нових кривичних дјела. Законска одредба је осмишљена да заштити друштво од пријетњи које произилазе из озбиљних кривичних активности и да осигура да се свака фаза планирања и припреме за кривично дјело адекватно санкционише.

Члан 139. закона прописује казне за најтеже облике кривичних дјела, наглашавајући њихову озбиљност и посљедице; овај члан закона имао је за циљ да строго санкционише најтежа кривична дјела која угрожавају животе, безбиједност и стабилност државе, те да обезбиједи правду за жртве и одврати потенцијалне починиоце. Први став дефинише да ће учиниоци кривичних дјела из чл. 114, 116, 120. и 121. и чл. 124. до 127. који су имали за посљедицу смрт једног или више лица, изазвали опасност за живот људи, били праћени тешким насиљем или великим разарањима, или довели до угрожавања безбиједности, економске или војне снаге земље, бити кажњени затвором најмање десет година. Други став предвиђа да ако је учинилац са умишљајем лишио живота једно или више лица приликом извршења дјела из првог става, казниће се затвором најмање десет година или смртном казном, указујући на највиши ниво озбиљности и одговорности за умишљајно убиство. Трећи став проширује примјену строгих казни на кривична дјела из чл. 114. до 117., чл. 123. до 128. и чл. 132. и 136. ако су почињена за вријеме ратног стања или у случају непосредне ратне опасности, наглашавајући додатну тежину и опасност оваквих дјела у условима кризе и конфликта.

9. КОНФИСКАЦИЈА ИМОВИНЕ

Конфискација имовине представља једну од најдрастичнијих мјера које правосудни систем може примјенити као казну за кривична дјела. Историјски гледано конфискација је била уведена „Фочанским прописима из фебруара 1942. године. Управљена је према тзв. народним непријатељима“³⁸, а коначно је била регулисана Законом о конфискацији имовине и о извршењу конфискације. У контексту кривичних дјела против уставног уређења Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), ова мјера добија посебан значај. Кривична дјела усмјерена против уставног

³⁸ Службени лист ДФЈ бр. 40/45, а измјене објављене у Службеном листу ФНРЈ бр. 61/45.

уређења угрожавају саму основу државног поретка, стабилност, и безбиједност земље. Стога, санкције за таква дјела морају бити оштре и дјелотворне како би се одвратили потенцијални починиоци и заштитило друштво. Конфискација имовине подразумијева одузимање имовине осуђеног лица од стране државе. Ова мјера је укоријењена у правним системима многих земаља као ефикасан начин сузбијања тешких кривичних дјела. У СФРЈ, конфискација имовине је примјењивана као казна за различите категорије кривичних дјела, укључујући дјела против уставног уређења, као што су шпијунажа, тероризам, саботажа, и др. Законски оквир предвиђа ову мјеру као дио казнене политике са циљем не само кажњавања починиоца већ и одузимања материјалних ресурса који су могли бити стечени кроз кривичне активности. Један од кључних аргумената у прилог конфискацији имовине је њен детерентни ефекат. Потенцијални починиоци кривичних дјела против уставног уређења морају бити свјесни да ће, поред губитка слободе, изгубити и имовинску корист коју су можда стекли илегалним путем. Овај вид казне има снажан психолошки утицај и може значајно одвратити појединце од предузимања акција које би угрожавале државну безбиједност. Одузимање имовине такође спријечава починиоце да користе стечене ресурсе за будуће криминалне активности, чиме се додатно доприноси заштити друштва. Изрицање казне конфискације имовине у СФРЈ је постојало до средине 1990. када је иста укинута доношењем Закона о измјенама и допунама КЗ СФРЈ.³⁹ Критичари југословенског правног и политичког система сматрају да су „мјере конфискације и национализације, које су укључивале експропријацију приватне имовине, имале су за циљ демонтирање капиталистичког начина производње и успостављање државно контролисане економије.”⁴⁰

10. ЗАКЉУЧАК

Анализа кривичноправне заштите уставног поретка СФРЈ открива како је законодавни оквир коришћен за одржавање политичке стабилности при чему су чланови главе XV КЗ СФРЈ, били осмишљени да се боре против контрареволуционарног дјеловања и сепаратизма, али су често примјењивани

³⁹ Закон о измјенама и допунама КЗ СФРЈ, Службени лист СФРЈ бр. 39/90. КЗ СФРЈ Службени лист СФРЈ бр. 18/51 у чл. 123. прописивао је да се казнена мјера конфискације имовине може примјенити према сваком лицу које је осуђено на пет или више година строгог затвора због кривичног дјела против државе и народа. Касније ће током рата у БиХ казнена мјера конфискације имовине бити поново враћена на основу Уредбе са законском снагом о примјени КЗ СФРЈ који је преузет као републички закон. (Службени лист РБиХ бр. 11/92).

⁴⁰ Ivo Barišić, „The Yugoslav path to socialism: Economic policies and their socio-political implications”, *East European Politics and Societies*, 32(4), (2018): 856.

вани на начин који је ограничавао слободу говора и политичку активност. Иако су неки аспекти примјене ових закона могли бити предмет критике, важно је нагласити да су они били дио ширег настојања да се одржи мир и хармонија у мултиетничкој и мултинационалној држави. Југославија је, кроз своје законодавне мјере, настојала да обезбиједи безбједност и просперитет за све своје грађане. Таква правна средства су омогућила очување државног поретка и социјалне кохезије, што је било од суштинске важности за вријеме изазовних политичких и економских околности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Изетбеговић, Алија. *Случај Исламска декларација: политички процеси у Југославији* (Сарајево: Свјетлост, 1991).
2. Ben Saul. „Defining Terrorism in International Law”, *European Journal of Internatioanl Law* 16(1), (2008): 2-14.
3. Јандрић, Берислав. „Хрватска као кључни проблем”, *Хрватска нова ревија*, 1(97), (1997): 399-417.
4. Вукас, Будислав, Гагро Фабијанић, Сандра. „Правноповијесне и међународноправне одреднице (дез)интеграцијских процеса држава сљедница СФРЈ“, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, 3(2011): 577-612.
5. Жалба Врховном суду Хрватске, бр. К-100/81 у предмету Владимира Шекса.
6. Закон о измјенама и допунама КЗ СФРЈ, *Службени лист СФРЈ* бр. 39/90. КЗ СФРЈ „Службени лист СФРЈ“ бр. 18/51.
7. Софронић, Златомир. *Устав СФРЈ*, Београд: Издавачко предузеће „Просвета“, 1974.
8. Мишкулин, Ивица. „Деликт мишљења као криминал“, *Вијенац*, 563, (2015), <https://www.matica.hr/vijenac/563/delikt-misljenja-kao-kriminal-24853/>.
9. Barišić, Ivo. „The Yugoslav path to socialism: Economic policies and their socio-political implications”, *East European Politics and Societies*, 32(4), (2008): 839-868.
10. Armakolas, Ioannis, Vossou, Eleni. „Transitional justice in practise: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and beyond”, *UNISCI Discussion Papers*, 18(08), (2008).
11. Gow, James. *Triumph of the Lack of Will: International Diolomacy and the Yugoslav War*. New York: Columbia University Press, 1997.
12. Dugard, John. „International Terrorism and Just War”, *International Affairs*, 50(1), (2001): 67-83.
13. Јуричевић, Иванда Катица. *Устројавање сустава југословенских комунистичких војних судова тијekom Другог свјетског рата и пораћа*. Загреб: Институт друштвених знаности Иво Пилар, 2006.

14. Спехњаk, Катарина, Ципев, Тихомир. „Дисиденти, опозиција и отпор: Хрватска и Југославија 1945-1990.“, *Часопис за сувремену повијест*, 39(2), (2007): 255-297.
15. Кривични закон СФРЈ *Сл. лист СФРЈ* 44/76-1392, 36/77-1478, 56/77-1982, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63.
16. Оптужница ОЈТ у Сарајеву Кт бр. 196/84 од 07.06.1984. године.
17. Пресуда Окружног суда у Сарајеву бр. К:212/83 од 20.08.1983. године.
18. Пресуда Савезног суда СФРЈ бр. Кžs-10/76 од 30.12.1976. године.
19. Thompson, Robert. „Civic Loyalty and Legal Accountability: Foundations of State Security“, *Journal of Legal and Political Studies*, 25(3), 321-345, (2024).
20. Шврака, Роберт. „Устав из 1974. године као правни основ за дисолуцију СФР Југославије“, *Научно-стручни часопис СВАРОГ*, 19(19), (2019): 228-237.
21. Јовановић, Стеван. *Развој кривичног законодавства у Југославији*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 1980.
22. Суботић, Стојан. *Територијални интегритет и суверенитет насупрот права на самоопредељење: Србија и Косово као пример*. Београд: Институт за европске послове, 2015.
23. Службени лист ДФЈ бр. 40/45, а измјене објављене у Службеном листу ФНРЈ бр. 61/45.
24. Поповић, Срђа. *Последња инстанца II*. Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији, 2003.
25. Schafer, Stephen. „The Concept of the Political Criminal“, *Journal of Criminal Law*, 62(3), (1971): 380-387.
26. Fenwick, Helen, Phillipson, Gavin. *Text, Cases and Materials on Public Law and Human Rights*, (Routledge, 2007).
27. Jones, Carl. „The Civic Duty of Security: Individual Contributions to National Safety“, *Journal of Applied Security Studies*, 15(2), (2023): 123-145.

CRIMINAL LAW PROTECTION OF THE CONSTITUTIONAL ORDER OF THE SFRY

Slaven Knežević, MA⁴¹

Abstract: This scientific paper analyzes the criminal law protection of the constitutional order of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY). The constitutional order of the SFRY was the foundation of the state structure and political system, and its preservation was a key task of the legal system. The paper includes a review of relevant legal provisions, including the Criminal Code of the SFRY, which prescribed a range of criminal offenses against the constitutional order, such as rebellion, sabotage, espionage, and other actions aimed at overthrowing or endangering constitutional values. The historical context and reasons for the enactment of these laws are analyzed, as well as their application in practice, including significant court cases. Special attention is given to the role of political structures and secret services in the implementation of criminal law measures. The paper also addresses the effectiveness and legal dilemmas related to criminal law protection in the then socialist system, and how these issues were resolved in the context of political changes and events that led to the breakup of the SFRY.

Keywords: SFR Yugoslavia, constitutional order, socialist system, association for hostile activity, espionage, verbal offense, confiscation of property.

⁴¹ Master's student at the Faculty of Law and the Faculty of Economy, University of Banja Luka, slaven.knezevic998@gmail.com